

door Kim Zweerink

Voor 1850 had Rotterdam maar weinig openbaar groen. Voor een wandeling konden Rotterdammers alleen terecht bij de Boompjes, de oude stadsvesten en in de Muizenpolder. Rotterdam bood dus al weinig gelegenheid om een wandeling in de natuur te maken, en als gevolg van de snelle groei van stad en haven werd dit in de negentiende-eeuw ook nog eens minder. Er waren meer woningen, pakhuisen en kades nodig. Voor een welvarende handelsstad was het echter ook belangrijk in het bezit te zijn van een aantal groene ‘wandelingen’, niet alleen omdat dit bijdroeg aan de status van de stad, maar ook om rijke burgers, die steeds meer ertoe neigden de stad te verlaten, voor de stad te behouden. De aanleg van Het Park aan de Maas, net buiten de stadsvesten, voorzorg in de behoefte aan meer groen voor de stad.¹

‘Liever teer dan kruit’

In 1834 besloot het Rotterdamse gemeentebestuur tot de aanleg van het Eerste Nieuwe Werk op de uiterwaarden ten zuiden van de Houtlaan, en in 1852 tot de aanleg van het Tweede Nieuwe Werk ten zuiden van de Parklaan.² Juist deze landelijke locaties met grote buitenplaatsen en prachtige tuinen met uitzicht over de Maas waren in Rotterdam bijzonder geliefd voor een wandeling of om pootje te baden in de Maas. De waardering voor de stadsuitbreiding in het Nieuwe Werk was dan ook wisselend.

Aan de ene kant waren er negatieve reacties van eigenaren die hun buitenplaatsen kwijtraakten en van Rotterdamse burgers die hun recreatiegebied zagen verdwijnen. De bezitters van de buitenplaatsen in de Muizenpolder – onder wie verschillende telgen van de familie Mees, waardoor de polder ook wel

Mezenpolder werd genoemd – deden een poging om hun buitenplaatsen en vooral het uitzicht over de Maas te beschermen tegen de uitdijende stad. Zij kwamen in 1865 overeen dat ten zuiden van een vastgestelde rooilijn niet mocht worden gebouwd.³ Deze overeenkomst hield niet lang stand, want de aanleg van het Tweede Nieuwe Werk ontnam hun het uitzicht op de rivier. Voorts bleek dat potentiële kopers bang waren dat de buitenhuizen in het Nieuwe Werk in waarde zouden dalen als deze binnen de stad kwamen te liggen, en ‘daardoor het schoone hunner ligging waar hunne grootste waarde in bestaat, voor het nuttige moet wijken’.⁴ In verschillende Rotterdamse gedichten klinkt de weemoed door waarmee inwoners terugdachten aan het vroegere recreatiegebied aan de Maas. Zo schreef een Rotterdammer over de rietgorzen waar hij had gezwommen en waarvoor nu

kades en scheepsmasten in de plaats waren gekomen.⁵ Aan de andere kant was men heel tevreden met het Nieuwe Werk en de bloeiende haven. Rudolf Mees schreef in 1917 over het Nieuwe Werk dat het nog steeds een *petit paradis* was en een 'oase van natuur', waar allerlei soorten bomen groeiden en veel vogels kwamen.⁶ Volgens Mees was de gemeente erin geslaagd van het Nieuwe Werk een aantrekkelijke wijk te maken. Daarnaast was men bijzonder trots op de snel groeiende haven, ook al ging dat ten koste van de natuur. De haven had ervoor gezorgd dat Rotterdam in de rangorde van belangrijke Nederlandse steden snel naar de tweede plaats was gestegen. En in Rotterdamse stadsgezichten en –beschrijvingen uit de negentiende eeuw is de haven, met de drukke kades, internationale schepen en industriële bedrijvigheid het populairste onderwerp. Het gezicht op de druk bevaren Maas speelde steeds een belangrijke rol. Veelzeggend is de opmerking in het artikel 'Wandelingen in de Maasstad' uit 1855: 'Wij rieken hier liever teer dan kruit'.⁷ Voor een welvarende handelsstad was een groene omgeving echter ook belangrijk. De volle kades waren even zo veel blijken van nieuw verworven welvaart, die de rijke burgers ook nog tot uitdrukking wilden brengen in het uiterlijk van hun stad. Een aantrekkelijke groene omgeving kon er daarnaast toe bijdragen dat die rijken in de stad bleven wonen. Zo konden zij elkaar in een groene omgeving ontmoeten. De bekende landschapsarchitect Jan David Zocher (1791-1870) was het met deze ideeën

volledig eens toen hij de Rotterdammers in 1844 probeerde te overtuigen van het nut van een groene wandeling rond de stad; hij beklemtoonde het belang ervan voor de rijke burgerij als volgt: 'Verscheidene steden welke ik het genoeg had met wandelingen te omringen, hebben van die aanleggen voordeel gevonden daar men hierdoor ingezetenen meer in de stad houdt, die anders door gemis van genoeg, dezelfde in menigte verlaten'.⁸ Naarmate de stad groeide, trokken inderdaad steeds meer goeude burgers naar Kralingen of, nog verder, naar Den Haag en Wassenaar. De uit Rotterdam afkomstige advocaat Thomas van Stolk liet bijvoorbeeld in 1872 in de duinen van Den Haag een villapark aanleggen naar ontwerp van de firma J.D. en L.P. Zocher, het Van Stolkpark. Het was één van de eerste villaparken in Nederland. Zelf was Van Stolk al in 1860 in Den Haag gaan wonen.⁹ Rotterdam kreeg in de negentiende eeuw dan ook een aantal parken en wandelingen, waarvan een groot deel op initiatief van de Rotterdamse burgerij. De Nieuwe Plantage in Kralingen en de Diergaarde waren er dankzij particulier initiatief gekomen. De aanleg van Het Park vond plaats op last van de gemeente, maar wel op aandringen van de burgerij. Ook het beroemde Waterproject van stadsarchitect Rose droeg bij aan de verfraaiing van de stad. De directe aanleiding voor het Waterproject was de vèrgaande vervuiling van het water in de binnenstad, maar Rose's singels waren er niet alleen om dat probleem op te lossen. Ze moesten naast functioneel ook mooi zijn, '... het moet met bomen beplant worden, niet enkel om tegen de zon

afb. 1. In 1911 publiceerde de Rotterdamse uitgeverij Ringlever en Bresser een Album van Rotterdam, vrijwel geheel bestaande uit foto's ter promotie van het Rotterdamse bedrijfsleven. Toch zijn daarin ook enkele foto's opgenomen van de openbare ruimte, waaronder een fraai beeld van Het Park. (HMR bibliotheek, RCc 6, 89)

te beschutten, maar tevens om het sierlijk te maken; die sierlijkheid vordert dat het niet een stijve en rechte laan zij, hetgeen monotoon wordt en monotonie vermoeit'.¹⁰ En zo kwamen er langs de singels wandel- en rijpaden naar ontwerp van Jan David Zocher en diens zoon Louis Paul (1820-1915). Rose was hier bijzonder tevreden over: 'Er zullen dan in ons vaderland maar enkele steden zijn die

meer rij- en wandelwegen aanbieden, en men zal aan Rotterdam niet meer het verwijt kunnen doen dat het geene environs heeft ...'. Kennelijk was dat voor hem een belangrijk punt.

Een onderdeel van Roses Waterproject was de verplaatsing naar de stadsranden van bedrijven, zoals slachthuizen, die het water in de binnenstad vervuilden. Zo nam hij in

zijn plan twee openbare abattoirs op. In 1851 kocht het College van Burgemeester en Wethouders daartoe in het geheim de buitenplaats van Valckenier aan, dat op Delfshavens grondgebied ten zuiden van de Westzeedijk lag. De zelfstandige gemeente Delfshaven echter verzette zich tegen de bouw van een abattoir. Bovendien drong de burgerij aan op een 'wandeling' op de buitenplaats van Valckenier om het natuurgebied te compenseren dat met de aanleg van het Nieuwe Werk was verdwenen. Daarom besloot het College van B&W in 1852 om de grond te gebruiken als een wandelgebied voor de Rotterdamse burgerij. De in Haarlem gevestigde firma van vader en zoon Zocher kreeg in hetzelfde jaar nog de opdracht een ontwerp te maken.¹¹

De opdracht van B&W aan de firma Zocher behelsde het ontwerp van een 'wandeling'. Dit past bij de tijd. Het vertier van de nette burgerij bestond toen uit fraai uitgedost wandelen in de schaduw van bomen. Daarop was het ontwerp van de Zochers dan ook ingericht. Ze ontwierpen een afwisselende en spannende wandeling, door gesloten bosschages en langs open grasvelden. Op negentiende-eeuwse prenten en foto's is te zien dat de Rotterdammers keurig in de schaduw van de bomen op de paden lopen of op een van de vele bankjes zitten. Betreden van de grasvelden was eind negentiende eeuw overigens nog streng verboden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een verhaal van mevrouw E. Mees-Havelaar. Zij groeide op aan de Boompjes en schreef in 1942 in *Een kind van de Boompjes* onder meer ook over Het Park rond de eeuwwisseling en over haar Zutphense moeder:

'Maar van Het Park met de grasvelden en ruime aanleg hield zij veel. Wel vertelde zij, hoe zij als jonge vrouw in Het Park met haar oudste zontje in het gras was gaan zitten, zoals men dat in de buurt van Zutphen zou gedaan hebben en hoe zij geschrokken was van den barsen agent, die haar en het jongetje verjoeg. Het begrip "speelweide" kende men toen nog niet.'¹²

Tot eer van de Handelsstad

Het Park droeg bij aan de trots van de burgers op hun stad. Dat blijkt duidelijk uit de stadsbeschrijvingen en prentenboeken die ten doel hadden de vermaardheid van de stad bij burgers en buitenstaanders te verhogen. Zo verscheen in 1858 een stadsbeschrijving in de vorm van een wandeling door een anonieme Rotterdammer. Hij schrijft uitvoerig over de drukte van de haven, maar ook over het natuurschoon. Het zicht op de Maas was een belangrijk onderdeel van mooi Rotterdam. Een deel van de stadsbeschrijving besteedde hij aan Het Park. Hij roemde de glooiingen en de afwisselende boompertjes. Volgens hem bood het een 'schoon en kosteloos genot en verstrekke het onze Handelstad tot eer'.¹³ Ook in de *Kunstkronijk* van 1855 wordt aan de hand van een wandeling de Maasstad beschreven.¹⁴ De auteur was lyrisch over de haven, de handel, de drukte, de vooruitgang, maar noemde en roemde ook Het Park. De aanleg daarvan bewees dat het stadsbestuur naast het nuttige het aangename niet was vergeten, aldus de auteur. In de jaren zestig van de negentiende eeuw verschenen enige drukken van het boek *Rotterdam geschetst in zijne voornaamste gebou-*

afb. 2. In 1856 tekende de toen elfjarige Elie van Rijckevorsel een plattegrond van Het Park. Hierop is duidelijk te zien dat Het Park in delen tot stand is gekomen. Aan de Maas is de wandeling nog niet voltooid, en in het midden nemen de verhuurde blekerijen nog een groot deel van de ruimte in. De blekerijen in het noordoostelijke deel zijn volgens de jonge Elie kort voor 1856 veranderd in een grasperk. (GAR, Archief Van Rijckevorsel 42-84)

wen, kerken en gestichten. Hierin ruimte men eveneens plaats in voor Het Park; twee keer zelfs, want het standbeeld van Hendrik Tollens (1780-1856), dat in 1860 was ont-huld, wordt apart genoemd. Ook begin twin-tigste eeuw is het belang van Het Park, naast dat van de haven, zichtbaar. In een aantal representatieboeken van Rotterdamse bedrij-ven staan veel afbeeldingen van schepen aan de kades, maar ook Het Park komt er in voor, als één van de weinige niet aan de haven gerelateerde afbeeldingen. (afb.1)¹⁵ Het belang van Het Park blijkt voorts uit de

inspanningen van Rotterdamse burgers om de aanleg te verwezenlijken. In 1852 zetten burgers zich in voor de realisatie van een ‘wandeling’ op de plaats van het buitenhuis van Valckenier. Daarna, in 1860, bemoeiden ze zich met de discussie over het al dan niet afmaken van Het Park op de in dat jaar vrij-gekomen bleekvelden.¹⁶ Oorspronkelijk had de firma Zocher het parkplan voor de hele buitenplaats van Valckenier ontworpen, maar omdat delen ervan –de molen, de scheeps-helling aan de Maas en de iets ten noorden ervan gelegen bleekvelden– verhuurd waren,

kon het plan maar gedeeltelijk worden uitgevoerd. (afb. 2) In 1860 kocht de gemeente de huurovereenkomst van de bleekvelden af voor een bedrag van zestienduizend gulden. In de raad ontstond daarop een discussie over de vraag of de bleekvelden wederom, tijdelijk, verhuurd moesten worden als wasserij en blekerij of dat Het Park moest worden voltooid. Sommige raadsleden stelden dat de huurinkomsten hard nodig waren en zagen de noodzaak van uitbreiding van Het Park niet in. Andere leden vonden dat Het Park volgens het plan moest worden gecompliceerd. Daarbij hanteerden ze ook het aloude argument dat het rijke burgers naar de stad zou trekken, wat inkomsten zou opleveren. 'Het Park is bovendien bijna de eenige wandeling die hier is overgebleven en levert daarbij het indirecte voordeel op, dat het vreemdelingen hierheen lokt.' Een groot aantal Rotterdammers –565 in totaal– diende een verzoekschrift in bij de raad om de bleek bij Het Park te voegen. Met een nipte meerderheid, vijftien tegen veertien stemmen, kwam het plan voor voltooiing door de raad. Het belang van Het Park voor Rotterdammers blijkt bijvoorbeeld uit de jeugdherinneringen van E. Mees-Havelaar, die in haar al eerder geciteerde *Een kind van de Boompjes* vertelt dat haar ouders rond 1900 veelvuldig naar Het Park en de sociëteit gingen:

's Zomers kregen wij wel het verlangen naar bomen en gras en naar andere luchten dan de door Jan Prins in zijn fijne gedicht op Rotterdam zo ruikbaar weergegeven luchtjes van de Rotterdamse havens. Mijn ouders hebben veel genoten van Het Park en de "Sociëteit". Mijn vader sloot om half

vier zijn kantoor. Prompt zeven uur zat hij er weer; dan kwamen ook de bedienden terug tot 9 uur.¹⁷

Ook in 1869 zetten de burgers zich actief in voor hun Park. In 1866 was de eigenaar van De Heuvel, J.A. Nottebohm, overleden en kwam zijn buitenplaats te koop. De gemeente twijfelde over aankoop en daarop verzamelden vijftienhonderd burgers in totaal veertigduizend gulden om bij te dragen in de kosten, die in totaal 130.000 gulden bedroegen. Dit haalde weinig uit; de houthandelaren Abraham van Stolk en Zoonen kochten de grond. Pas nadat duidelijk was geworden dat deze firma het plan had daar een villapark te ontwikkelen, kwam de gemeente Rotterdam in actie. Buitenplaats De Heuvel lag toen op Delfshavens grondgebied en als rijke burgers zich daar zouden vestigen, zou dat voor de gemeente Rotterdam verlies aan belastinginkomsten betekenen. Dit was de voornaamste reden waarom de gemeente in 1875 overging tot aankoop. De buitenplaats was vanaf dat moment op bepaalde tijden voor het publiek toegankelijk en in 1881 volgde volledige openstelling.¹⁸ Totdat de directeur Gemeentewerken G.J. de Jongh in de jaren negentig van de negentiende eeuw een plan maakte voor de vereniging van Het Park en De Heuvel, lagen er zo twee openbare wandelingen naast elkaar.

Muziekvoorstellingen van de schutterij

Muziek was jarenlang een belangrijke trekpleister in Het Park: '... de Rotterdammers zijn van oordeel dat de natuur wel heel mooi is, als men er wat muziek en gezellig verkeer bijvoegt', aldus de heer Witte over het vol-

afb. 3. Op een litho van G.J. Bosch komt de burgerij bijeen voor een deftig kopje thee bij de officie-rensociëteit. (GAR RI 1176)

tootide Park.¹⁹ Al meteen in 1852 kreeg de schutterij toestemming om het oude buitenhuis van Valckenier als sociëteitsgebouw te gebruiken en er muziekkuitvoeringen te geven. Vier jaar later kregen zij een nieuw gebouw. Bij de concessieverlening verplichtte de gemeente de sociëteit tot de stichting van een volkscafé voor burgers en arbeiders. Zo kwam er naast de sociëteit in 1880 een limonadière –een kiosk– te staan, en in de zuidwesthoek, aan de rand met De Heuvel, café Niessingh.²⁰ Het Park was dus duidelijk bedoeld voor alle Rotterdammers.²¹ In stadsbeschrijvingen en prentenboeken krijgen de officie-rensociëteit van de schutterij en de muziek een prominente plaats. (afb. 3). De uitvoeringen door de stafmuziek van de schutterij werden geroemd, niet alleen vanwege het niveau waarop werd gemusiceerd, maar ook omdat ze voor alle Rotterdammers

waren bedoeld. Wouter Hutschenruyter, van 1815 tot 1865 kapelmeester van het muziekkorps, was een getalenteerd musicus die in het hele land optrad.²² Omdat andere muziek dan kermisdeunen voor de meeste Rotterdammers onbetaalbaar en onbereikbaar was, streefde Hutschenruyter ernaar de bevolking met goede, klassieke muziek te laten kennismaken door middel van de concerten in Het Park.²³ De optredens van de schutterij vonden in de open lucht plaats en waren gratis toegankelijk.²⁴ Op zondag 23 mei 1852 werd het eerste concert gegeven. Een grote menigte van alle ‘rangen en standen’ had zich bij de sociëteit verzameld. Daarna werd er in de zomer iedere zondagmiddag, na de kerkdienst, tussen één en drie uur, muziek gespeeld. Vanwege het grote succes werd dit programma uitgebreid met een wekelijks avondconcert.

afb. 4. Bij de grootse feesten in Het Park ter gelegenheid van het zilveren jubileum van de Maatschappij ter Bevordering van de Toonkunst dirigeerde Wouter Hutschenruyter de concerten. Later bood het Feestcomité hem een speciaal voor hem gemaakte ebbenhouten dirigeerstok met zilveren versieringen aan, als 'Herinnering aan het Groot Muzykfeest te Rotterdam 13, 14 en 15 July 1854' zoals het opschrift vermeldt. De Rotterdamse zilversmid Grebe bekroonde de stok met een muze met een lier in de hand.
(Historisch Museum Rotterdam, inv.nr 75400)

Verschillende Rotterdamse publicisten gaven hoog op van de gratis toegankelijke concerten, die aan de verheffing van het volk bijdroegen. Zo staat in *Eene beschouwende wandeling*: 'In navolging van andere steden wordt hier aan den burgerstand en mindere volksklasse een kosteloos en onschuldig genot geschonken, op die tijden waarin zij vrij van dagelijkschen arbeid, ook dat kunnen genieten...'.²⁵ En in de *Kunstkronijk* heet het: 'Ofschoon dit nu hoofdzakelijk ten genoegen van heeren officieren, die hier hun sociëteit

gevestigd hebben, geschiedt, zoo trekt de goede burgerij er ook partij van en wandelend geniet zij kosteloos wat anderen betalen moeten'.²⁶ Toen de schutterij in 1853 van de gemeente toestemming kreeg voor de bouw van een nieuw onderkomen voor de sociëteit was een andere voorwaarde dat er voor de bezoekers van Het Park genoeg ruimte moest overblijven om naar de muziek te luisteren. Rond het sociëteitsgebouw lag toen nog een openbare rijweg. Uit de gang van zaken blijkt echter dat het

ideaal om concerten voor alle rangen en standen te geven in de praktijk moeilijk te realiseren was. Misprijzend schreef Baelde nog in 1941 dat schaterende dienstboden en gillende straatjongens de stoelen bezet hielden, zodat anderen zich tevreden moesten stellen met een stoel aan de overzijde van de vijver; daar hoorde men als gevolg van het 'gekakel' bij de sociëteit maar de helft van de muziek.²⁷ Hoewel de openbare concerten bleven plaatsvinden, blijkt uit de 'reglementen voor de Officiëren-Sociëteit' dat intern de regels werden aangescherpt.²⁸ In 1880 werden aan het reglement van 1852 nogal wat bepalingen toegevoegd. Dienstboden en honden werden niet toegelaten. Voorts mocht men geen vrije stoelen bezet houden. Plukken van bloemen was verboden en ook andere beschadigingen zouden worden bestraft. Daarbij werd gesteld dat ouders verantwoordelijk waren voor het (wan)gedrag van hun kinderen. Blijkbaar waren er herhaaldelijk storende ongeregeldeheden geweest. Later werd een deel van de openbare weg rond de sociëteit aan de openbare ruimte onttrokken en bij de sociëteit gevoegd, die zo meer en meer een besloten oord werd, alleen bestemd voor leden.

Aan de openbare concerten in Het Park werd veel waarde gehecht.²⁹ Toen in 1907 de Rotterdamse schutterij als de laatste van Nederland werd opgeheven, bleven de muziekuivoeringen dan ook bestaan, evenals de sociëteit, zij het onder een aangepaste naam en met nieuwe statuten.³⁰ In 1911 werden vervolgens plannen ontwikkeld om een nieuw sociëteitsgebouw met restaurant op te trekken. Al snel was hiervoor door schenkingen van burgers 52.000 gulden verzameld.

Dit werd in de pers positief ontvangen, omdat de sociëteit een belangrijke functie vervulde in het gemeenschapsleven en 'hierdoor tevens het voortbestaan der Park-concerten is gewaarborgd'.³¹ In 1931 echter zegde de gemeente de huurovereenkomst op. In het gebouwtje kwam een theeschenkerij.

'Het frische Maaszigt'

Naast de muziek en de sociëteit was het uitzicht op de Maas een andere belangrijke attractie van Het Park. In hun stadsbeschrijvingen zijn auteurs lyrisch over het 'frische Maaszigt'. In 1854 was de dijk langs de Maas wat opgehoogd en Zocher had van de glooiende dijk in zijn ontwerp gebruik gemaakt om de Maas goed zichtbaar te maken. Daaraan hechtten vele Rotterdammers sterk. Op 24 mei 1882 vroeg het College van B&W bij de minister van Waterstaat vergunning voor de aanleg van een strekdam langs Het Park en De Heuvel. Een groot aantal belangrijke cargadoors, zoals Hudig & Pieters, W.H. Müller en Van Ommeren verzette zich hiertegen. Wellicht speelden hierbij ook andere belangen een rol, maar hun argumentatie is veelzeggend. Hoewel zij voordeel zouden hebben bij de uitbreiding van het aantal ligplaatsen voor schepen, waren zij van mening dat de strekdam er niet moest komen. Het zou de wandelplaats ontsieren en Het Park als ontspanningsoord teniet doen. Volgens hen was Het Park van waarde voor Rotterdam, omdat 'het voor eene stad als Rotterdam, met eene talrijke bevolking en zoo arm aan schoone omstreken, van het grootste materiëel en moreel belang geacht moet worden, plaatsen te bezitten, waar de inwoners, voornamelijk zij, die met het hoofd te werken

afb. 5. Bij de grote watersnood van 31 januari 1953 stroomde het buitendijks gelegen Park natuurlijk vol met Maaswater. Het brugje functioneerde als opvang voor vaten en kratten. Fotograaf John Preen was ter plaatse. (GAR, XXXIII, 868-2)

hebben en dus het grootste gedeelte van den dag van de buitenlucht verstoken zijn, de natuur kunnen genieten'.³²

De strekdam werd niet aangelegd, maar aan het einde van de negentiende eeuw werd de dijk langs de Maas fors opgehoogd. De directe aanleiding hiervoor was dat de directeur gemeentewerken, G.J. de Jongh, de baggerspecie van de tussen 1895 en 1896 gegraven Tweede Katendrechtsche haven ergens kwijt moest. Voorts waren de havenactiviteiten aan de Parkkade fors toegenomen, wat de rust in Het Park niet ten goede kwam. Ook lagen er op dat moment plannen om langs de Parkkade een spoor aan te leggen. De verhoging zou dan een veilige afscheiding vormen met Het Park. Met de dijkverhoging zou echter het uitzicht vanuit Het Park op de Maas verdwijnen. Daarom liet De Jongh bovenop de verhoging een terras met uitzicht op rivier en havens maken. Aan de parkzijde kreeg het

terras een glooiend karakter en aan de rivierzijde werd het door een steile muur begrensd.³³ Het terras werd druk bezocht, '... en zo ontstond de aanleg van een stadsplantsoen dat veel Rotterdammers de rivier doet genieten en dat op het ogenblik onze mooiste plantage is'.³⁴ In 1897 werd café Niessing afgebroken en verplaatst naar het terras. B&W hadden hierin snel toegestemd, want 'Zij gelooven dat het voorgestelde terras eene op prijs gestelde aanwinst zal zijn voor de aan de frissche rivier ontspanning zoekende burgerij'.³⁵

Het Park als decor voor het moderne Rotterdam

Tot de Tweede Wereldoorlog bleef Het Park ongeveer zoals het was, maar na de oorlog veranderden betekenis en gebruik drastisch.³⁶ Typerend voor de Rotterdamse wederopbouw waren de grootschalige manifestaties, waar-

mee Rotterdam zich profileerde als een moderne, dynamische havenstad. Deze vonden plaats in Het Park; de negentiende-eeuwse aanleg was hierbij niet belangrijk en vormde niet meer dan het decor waartegen de festiviteiten zich afspeelden. Het lag ideaal aan de rivier en vlakbij de havens, wat de mogelijkheid bood de tentoonstellingen en haven met elkaar te verbinden. Naast Het Park werd ook het Dijkzigtterrein gebruikt; dat zou, in afwachting van het nieuw te bouwen ziekenhuis aldaar, nog enkele jaren onbebouwd blijven.

Het eerste evenement was Rotterdam Ahoy'. Dit vond plaats in de zomer van 1950 en werd georganiseerd om het herstel van de haven –reeds in 1950 voltooid– te vieren.³⁷ Al in 1939 had de gemeente naar aanleiding van de bouw van de Maastunnel plannen gehad voor een feest voor de haven, maar de oorlog had dat toen verhinderd. Nu haalde men de schade in. Het voornaamste doel van de manifestatie was de bekendheid van de haven te vergroten waardoor ook nieuwe orders zouden worden binnengehaald.³⁶ De stad wilde laten zien dat de haven weer meetteelde in de rij van West-Europese havens van belang en van de modernste faciliteiten was voorzien; veel was gemechaniseerd en de snelheid van lossen en laden was hoog. Een ander doel was vergroting van de populariteit van havenarbeid. Er was in de jaren na de oorlog namelijk een groot tekort aan havenarbeiders en bovendien had de havenarbeid een negatief imago. Daarom werd er tijdens Ahoy' aandacht besteed aan de scholing van havenarbeiders en de werkzaamheden in de haven. De gemeente werkte nauw samen met

het bedrijfsleven en de nationale overheid, aangezien de haven een 'gezamenlijk belang was'. Deelnemers waren bijvoorbeeld metaal-, bagger- en scheepsbouwbedrijven, de petroleumindustrie en de oliehandel. Het onbebouwde Dijkzigtterrein lag tussen de Mathenesserlaan en de Wytemaweg. Voor Ahoy' ontwierp het Rotterdamse architectenbureau Van den Broek en Bakema daar een grote, moderne expositiehal. Die heette eerst Nenijsjtohal, naar de hal van de Nederlandse Nijverheid Tentoonstelling uit 1928 in de polder Blijdorp. Maar al snel stond de hal van Van den Broek en Bakema bekend als de Ahoy'hal. Hier waren de entree tot het tentoonstellingsterrein, een restaurant, filmzaal en expositieruimte gevestigd. Kunstschilders werden uitgenodigd muurschilderingen te maken. Kleine paviljoens lagen overal op het terrein verspreid naar de indeling van Van den Broek en Bakema. Het Park stond vol met paviljoens die aan de deelnemers waren verhuurd. Langs de Parkhaven werd aandacht besteed aan scheepsbouw. Hier lagen buitenlandse oorlogsschepen en onderzeeërs uit Denemarken, België, Zweden en de Verenigde Staten. Ook was hier de opstapplaats voor een rondvaart door de haven. Er werden lezingen over de haven gegeven, maar er was ook aandacht voor het culturele leven, zang, muziek, toneel, sport, jeugd, lezingen, films. Een interessant onderdeel van Ahoy' was het 'Oud-Rotterdam'. Hier was het oude Rotterdam dat met het bombardement verloren was gegaan nagebouwd. Misschien is het typerend voor deze tijd van wederopbouw dat er een discussie plaatsvond over de vraag of de huizen letterlijk gekopieerd moesten worden

afb. 6. Gedurende vele jaren ging Poetry Park vooraf aan Poetry International. Daarbij verzamelde men zich ook rond het standbeeld van Tollens. Lex de Herder legde de Poetry Park van 1978 vast (GAR, 2005-9723)

of juist een nieuw tintje moesten of mochten krijgen. Het werd een soort namaak nostalgie, met aandacht voor oude ambachten, een harmonie, fanfarebands en het orkestje van Willy Fontein.

Van tevoren waren er bezwaren tegen een tentoonstelling in Het Park geweest vanwege

mogelijke beschadigingen en de vrees dat het van zijn oude luister beroofd zou worden. Wethouder Van Tilburg en het hoofd van de plantsoenendienst Koster ontzenuwden die bezwaren met de verzekering dat Het Park na Ahoy' weer zou worden hersteld en 'zelfs nog een grote verbetering ondergaan'.³⁹

Desondanks werd de opknapbeurt van Het Park na de manifestatie uit de begroting geschrapt.

Energie 1955 (E'55)

In 1955 besloot de gemeente weer een manifestatie te houden, dit keer om de wederopbouw van de hele stad te tonen, met het accent op de herbouw van de binnenstad.⁴⁰ Hier verrees in de jaren vijftig het ene na het andere 'hypermoderne' gebouw. Rotterdam was trots op dit snelle herstel en zo mogelijk nog trotser op het gegeven dat de stad het modernste centrum van Nederland te zien gaf. Aanvankelijk had de organisatie van de manifestatie zelfs, heel even, de ambitie om in 1955 een wereldtentoonstelling te organiseren. Dit was echter snel van de baan, omdat het volgens de internationale regels niet mogelijk was dat meer landen binnen een beperkte tijd een wereldtentoonstelling organiseerden en aan België al de wereldtentoonstelling voor 1952 was toegewezen. Overigens ging dat wegens geldgebrek niet door; pas in 1958 vond de Belgische Expo, met het bekende Atomium, plaats. E'55 was onderdeel van een nationale manifestatie. In het hele land werden de vorderingen van de wederopbouw gevierd. Rotterdam greep de manifestatie aan om de productiviteit, daadkracht en het internationale karakter van de stad te tonen. Het thema van de E'55 was de nationale energie. In lijn met het mentale klimaat van die tijd ging de tentoonstelling over 'fabriceren, durf en activiteit'. Het gemeentebestuur en het Rotterdamse bedrijfsleven werkten ook dit keer weer nauw samen en evenals bij Rotterdam Ahoy' was

de organisatie in handen van Jac. Kleiboer. Zijn bureau organiseerde na de oorlog in Nederland een groot aantal evenementen en in Rotterdam was Kleiboer verantwoordelijk voor zowel Ahoy', als E'55 als de Floriade. Voor E'55 benoemde Kleijboer verschillende commissies voor de diverse thema's; de grootste was die van bouwen en wonen, met een budget van twaalf miljoen gulden. Geen gering bedrag, nog maar tien jaar na de oorlog. Naast de vorderingen in de woningbouw kwamen sociale vooruitgang, ontwikkeling van de export, toename van de werkgelegenheid en verhoging van de welvaart aan de orde. Bouwen en volkshuisvesting voerden de boventoon, maar er was ook aandacht voor de scheepvaart, industrie, productie van energie, akkerbouw, veeteelt en visserij en voor lichamelijke opvoeding, geschiedenis, geestelijk leven en gezondheidszorg. De directeur Stadsontwikkeling, Cornelis van Traa, wilde vooral de herbouw van het centrum onder de aandacht brengen, maar omdat daar nog onvoldoende te zien was om veel mensen te trekken, werd ook aandacht besteed aan de herbouw van de haven. Er waren tevens tentoonstellingen over waterbouwkunde, met uiteraard veel aandacht voor de Deltawerken. Bovendien maakte Gemeentewerken in de Energiehal bijvoorbeeld een tentoonstelling over de 'randstad Holland'. Van Nelle had in Het Park een eigen terrein met een tabaks-, koffie- en theeplantage. En er waren televisiepaviljoens; die waren een groot succes. In 1955 was televisie een nog vrijwel onbekend fenomeen.

Het Dijkzigtterrein was eveneens als terrein voor E'55 aangewezen, omdat daar de Ahoy'-

hal stond. Van den Broek en Bakema ontwierpen wederom het terrein en de paviljoens. De bestaande Ahoy'hal werd uitgebreid met de Energiehal, een expositieruimte van 5.600 m². Daarnaast stonden op het Dijkzigtterrein nog elf andere paviljoens

Bij het ontwerp van de E'55 hielden Van den Broek en Bakema nauwelijks rekening met de bestaande aanleg van Het Park; in het plan lijkt een goede routing langs de paviljoens doorslaggevend te zijn geweest. Los van de bestaande structuur en deels over de bestaande paden heen planden ze op de grasvelden een groot aantal tentoonstellingspaviljoens. Tussen de twee vijvers lag een langgerekt paviljoen. Hiervoor werd de scheidingssloot tussen de twee vroegere buitenplaatsen gedempt. Al in 1950 was er een plan geweest om de Wetering te dempen; dit werd toen niet uitgevoerd. Tot ongenoegen van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* gebeurde dat nu toch, in stilte en zonder toestemming van de raad. Volgens de krant was de demping van de 'bekende wetering' de eerste verandering die Het Park in honderd jaar onderging.⁴¹ Het uiterlijk van de paviljoens, zoals het rechthoekige gebouw voor het Herenhuis, was typerend voor Van den Broek en Bakema: sober vormgegeven, in overzichtelijke rechthoeken met platte daken.

De bestaande gebouwen in Het Park waren onderdeel van de tentoonstelling. Bij Parkzicht werd met bierbrouwerij Heineken de zogenaamde 'Unifesti' ingericht. Het oude herenhuis De Heuvel werd eveneens bij de tentoonstelling getrokken. Wethouder Meertens wilde dit vervallen rijksmonument geheel laten restaureren en er een receptie-

huis van maken. B&W stelden echter alleen geld beschikbaar om het op te knappen. Tijdens de manifestatie was de Kunstnijverheid er gevestigd. Een ander gebouw waarvoor extra investeringen nodig waren, was restaurant Bellevue op de Bult, dat niet goed liep; hiervoor had B&W echter geen extra geld over. In het uiteindelijke ontwerp voor de E'55 werd Bellevue uitgebreid met een terras op de Parkkade.

Na de manifestatie werden de meeste tentoonstellingsgebouwen gesloopt, maar de Ahoy'hal en de Energiehal bleven staan. Het Park moest weer op orde worden gebracht. Een aantal bomen had het niet gered en veranderingen in de grondwaterstand hadden ertoe geleid dat enkele delen van Het Park in een moeras waren veranderd. Voor herstel was 127.000 gulden gereserveerd, een gering bedrag gezien de ravage die was aangericht.⁴² Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* schreef erover: 'De energie van E'55 liet in Het Park een slagveld achter. Herstel kost meer tijd dan verwacht' en 'Ons mooie Park aan de Heuvel ziet er uit alsof het door een kolonne soldaten met tanks, zware kanonnen en troswagens, voor een legeroefening is misbruikt'.⁴³

Floriade

In 1960 vond van maart tot oktober de Internationale Tuinbouwtentoonstelling Floriade plaats. Ook dit keer was het evenement op het Dijkzigtterrein en in Het Park gelokaliseerd.

De reden die werd aangevoerd om de Floriade te organiseren, was dat het in 1960 vierhonderd jaar geleden was dat Carolus Clusius de eerste tulpenbol uit Turkije naar Nederland

had gebracht.⁴⁴ Bovendien bestond de Koninklijke Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur honderd jaar. Onderdeel van de tentoonstelling waren dan ook anderhalf miljoen bloembollen.⁴⁵ Aanvankelijk twijfelde de gemeente of ze dit evenement moest organiseren. Niet alleen omdat een havenstad niet de meest voor de hand liggende plaats voor een tuinbouwtentoonstelling is, maar ook omdat de financiële middelen beperkt waren, en vooral omdat niet de indruk moest worden gewekt dat er iedere vijf jaar een grootschalig evenement zou zijn. Maar bovenal aarzelden de bestuurders omdat Het Park zo populair was bij de Rotterdamse bevolking en een evenement schade zou toebrengen aan het terrein en de beplanting. Toch kwam de tentoonstelling er, met de nadrukkelijke opdracht van het stadsbestuur aan de organisatie 'Het Park niet aan te tasten doch het integendeel overeenkomstig zijn belofte glorieuzer uit de tentoonstelling te voorschijn te laten komen'.⁴⁶ Een belangrijk argument voor de tentoonstelling was dat het gezelligheid in de stad zou brengen, want na vijftien jaar handen uit de mouwen voor de herbouw was het centrum nog steeds een winderige onherbergzame vlakte waar mensen niet graag kwamen. Daarnaast bood een evenement als dit Rotterdam de mogelijkheid zich internationaal te profileren als een moderne handelsstad. Het was immers een internationale tentoonstelling, die de betekenis van de Nederlandse tuinbouw liet zien en zo de positie van Nederland als leverancier van goede tuinbouwproducten duidelijk naar voren zou brengen. Dat was op dat moment uitermate

belangrijk vanwege de oprichting in 1957 van de Europese Economische Gemeenschap, met een gemeenschappelijke markt voor goederen en diensten. Nederland wilde laten zien dat het kwaliteitsproducten maakte door wetenschappelijk onderzoek naar betere en gezondere gewassen, en indruk maken door de productiemethoden en de export te tonen. De bekende landschapsarchitect J.T.P. Bijhouwer ontwierp samen met M.J. Vroom de hoofdopzet voor het terrein. Van den Broek en Bakema waren opnieuw verantwoordelijk voor de bebouwing, zoals de paviljoens en de brug over de Westzeedijk. Van tevoren werd duidelijk afgesproken dat het 'idee van de tuinarchitect primair bepalend boven die van de bouwarchitect' was en dat de gebouwen ondergeschikt dienden te zijn aan de natuur. Duidelijk een omslag ten opzichte van 1955 en 1950.

Op het Dijkzigtterrein werd gebruik gemaakt van de bestaande Ahoy'hal en Energiehal. In de hallen kwamen tentoonstellingen en de mogelijkheid de tuinbouwproducten te proeven of te kopen. Op het binnenterrein stonden kassen en op het plein voor de hallen bloemenpodia. Deze waren vormgegeven in de landschapsstijl van de jaren zestig, met rechte lijnen en vakken. Museum Boijmans werkte mee met een tentoonstelling over landschapschilderkunst. In de tuin van het museum kwam een rosarium met een wedstrijd voor rozenkwekers, in de besloten tuin met kleine vakken vol rozen die er nu nog steeds ligt.

Bijhouwer deelde Het Park in 'harmonie met de aanwezige beplanting in het oude, dertig hectare grote Park met zijn majestueuze

bomen en golvende gazons' in vakken met bepaalde beplanting en thema's. Het padenstelsel liet hij zoveel mogelijk intact, al moesten er een paar wijzigingen worden aangebracht. Het Park kreeg zo het karakter van een tentoonstellingsterrein. Bijhouwer was er duidelijk over dat dit van tijdelijke aard was en dat Het Park na de tentoonstelling weer in oude glorie hersteld diende te worden. Over het plan had hij overigens heftige discussie met de commissie Aanleg en Beplanting van de gemeente. Tegen de zin van Bijhouwer kwamen de bestaande paden in het gedrang, en 'aangezien het allerminst in de bedoeling ligt Het Park aan te tasten, zal nog verder overleg volgen...'. Vanwege de meningsverschillen zou hij echter na het maken van het algemene plan opstappen.⁴⁷

De bezoeker kwam Het Park binnen via de voetgangersbrug over de Westzeedijk. Hier bevond zich een kleurrijke bloemententoonstelling. Voor het herenhuis bedacht men een achttiende-eeuwse tuin passend bij de, volgens de organisatie, 'Georgiïaanse stijl' van het huis; daarin stond ook een aantal achttiende-eeuwse sculpturen uit het Rijksmuseum. Voor het Noorse kerkje lag een kleurrijke tuin met rode en gele tulpen. De kievitsweide was de hele zomer een lig- en speelweide, een duidelijk verschil met de negentiende eeuw toen het verboden was op de gazons te zitten of te lopen. Ten zuiden van het herenhuis lag 'bos en veld', waar de inheemse flora van Nederland was te bezichtigen. Bij de mond van de Maastunnel lagen volkstuinten en bovenop de tunnelingang miniatuur bloembollenvelden. Rond de grote vijver voor het herenhuis lagen de 'Tuinen

der volkeren' waar de inheemse plantensoorten van diverse landen werden getoond. Tussen de vijver en Bellevue konden boomkwekerijen hun producten tonen. Op de voormalige scheidingssloot tussen de twee buitenplaatsen werd een allée van paarse rododendrons en Japanse azalea's geplant als 'blijvend geschenk' aan het Rotterdamse park. Op de Parkkade lagen terrassen voor verpozing en aan de kade werd de geschiedenis van de im- en export verteld. Van Het Park naar het Dijkzigtterrein liep een kabelbaantje.

De Euromast

De grote publiekstrekker van de Floriade was de Euromast. Deze symboliseerde het moderne, toekomstgerichte Rotterdam. Het was een prestigeproject, waarvoor 3,75 miljoen gulden was uitgetrokken. Voor de locatie van de Euromast waren er vier opties, maar uiteindelijk ging de voorkeur uit naar het terrein naast de ingang van de Maastunnel. Het beeld van de toren in de stad was de belangrijkste afweging. Vooral de directeur van de dienst Stadsontwikkeling, ir. C. van Traa, was enthousiast over de locatie bij de Maastunnel, omdat 'bij een situering aan de westzijde van de tunnel-traverse de toren het centrale punt wordt van een groot aantal belangrijke wegen'.⁴⁸ De dienst Stadsontwikkeling was in die jaren al bezig met een skyline en de Euromast paste in dat gedachte beeld. De toren vormde daarnaast een goed tegenwicht voor het in aanbouw zijnde ziekenhuis Dijkzigt. De Rotterdamse architect H. Maaskant kreeg de opdracht voor het ontwerp. De hoogte van de toren werd op honderd meter bepaald;

vanaf die hoogte had men een interessant uitzicht op de stad, de rivier, het verkeersplein voor Westzeedijk/Maastunnel en toch ook nog contact met de straat. Maaskants ontwerp was modern en dynamisch en hij maakte gebruik van de modernste bouwmaterialen –toen beton en ijzer– en de nieuwste bouwtechnieken. Hij ontwierp een betonnen schacht van dertig centimeter dik en een diameter van negen meter met hierin twee snelle liften. Op zes meter hoogte lag de entree en een winkel, op dertig meter de commando-brug en op honderd meter het Kraaiennest. Dit kreeg drie restaurants, namelijk een cafetaria, een gewoon restaurant en een duur restaurant, een uitzichtterras en een bordes. De Euromast was bedoeld als aantrekkelijk reisdoel voor dagjesmensen: gegeven het Nederlandse klimaat, moest er dus binnen voldoende te beleven zijn. De toren moest ook een gevoel van veiligheid geven, want ‘wanneer moeder het “eng” vindt gaat het gezin de toren niet op’, aldus Maaskant. De bouw van de Euromast haalde de nationale en internationale pers met lovende commentaren. Vooral in de Rotterdamse kranten stonden artikelen over de vorderingen. Voor de bouw werden de nieuwste technieken gebruikt. In het bijzonder de snelheid waarmee de Euromast tot stand kwam, was spectaculair. De betonnen torenschacht werd in 23 dagen zonder steigers, volgens de zogenoemde glijbekisting methode, opgetrokken. Het meest opzienbarend was het omhoog brengen van het 240 ton wegende Kraaiennest, dat met hydraulische vijzels omhoog werd gedrukt. Dit gebeurde in vijf dagen en er werd continu aan gewerkt, ook ‘s nachts.

Tijdens de Floriade was de Euromast iedere dag van negen uur in de ochtend tot middernacht open. Gerekend was op vijfhonderd-duizend bezoekers tijdens de Floriade; het werden er 681.000.

Discussie over modernisering van het Park

Na de Floriade maakte de plantsoendienst een herstelplan ‘in de geest van Zocher’. Volledig herstel was echter moeilijk te realiseren. Allereerst omdat het uitgangspunt was de kosten voor herstel zo laag mogelijk te houden. Naast de rododendron-allee werden daarom ook de achttiende-eeuwse tuin en de heemtuin behouden. Ten tweede was niet meer met zekerheid te achterhalen hoe exact Het Park er voor de Floriade had uitgezien. De ophogingen en afgravingen die voor de Floriade nodig waren geweest, waren niet vastgelegd. Hetzelfde gold voor de veranderingen aan de paden. Een deel van de paden werd daarom niet in de oude staat teruggebracht. Ten derde ontstond discussie over de modernisering van Het Park. De gedachten over natuurbeleving waren in de jaren zestig veranderd en het idee heerste dat de negentiende-eeuwse aanleg niet meer voldeed aan de nieuwe recreatiebehoeften. De Plantsoendienst maakte een ingrijpend herstelplan. De verantwoordelijken vonden een reconstructie te behoudend voor een dynamische stad als Rotterdam. ‘Het zou in strijd met de zo geroemde activiteit van de Gemeente Rotterdam zijn, indien Het Park een fossiele toestand zou worden.’ Ze vroegen zich af ‘of aan Het Park na de tentoonstelling de oude functie van bijna uitsluitend wandelpark moet worden teruggegeven, dan

afb. 7. Vanaf de Euromast
fotografeerde Lex den
Herder de aanblik die
Het Park tijdens Fenomena
in 1985 bood.
(GAR 2005-1 | 122)

wel dat men zich op het standpunt dient te stellen, dat –overeenkomstig de moderne inzichten omtrent de stedelijke groenvoorziening– aan de recreatieve behoeften een ruimere gelegenheid moet worden geboden'. Wat de ideeën over de modernisering van Het Park inhielden, wordt niet expliciet gemaakt, maar uit andere parkontwerpen uit deze periode kan wel worden opgemaakt in welke richting men dacht. Deze groenontwerpen kenmerken zich door een functionele indeling, gericht op verschillende activiteiten. Zo deelde C. Hanekroot in 1951 het Zuiderpark op in volkstuinten, speelweiden en sportvelden. Volgens de directeur van de Plantsoendienst, Teeuwis, was modernisering van Het Park mogelijk, maar zou dat tot hoge kosten leiden. Men wilde bijvoorbeeld dat het middengedeelte open zou blijven, zodat bezoekers hier op de grasvelden konden zit-

ten. Besloten werd dat de Plantsoendienst de schets moest aanpassen, met het oog op 'toekomstige recreatieve behoeften'. De ambities werden toen ingeperkt en men koos voor het terugbrengen van Het Park in de vroegere staat; hiervoor was slechts 173.000 gulden beschikbaar.⁴⁹ Uiteindelijk vonden er wel enige vernieuwingen plaats, zo valt te lezen in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*.⁵⁰ De grootste verandering was dat er meer openheid ontstond. Daarnaast werden bij De Heuvel enkele eenvoudige, met bomen beplante gazons aangelegd en naast de rodoendron-allee kwam een Berkenbosje. Voorlopig zouden er geen grote manifestaties meer worden gehouden. Van 25 mei tot 20 oktober 1985 werd in Het Park nog *Fenomena* opgesteld, een tentoonstelling die gemaakt was door *Zürcher Forum* in Zürich, en de 'wonderen van de natuurwe-

tenschappen' liet zien. In Het Park stonden levensgrote technische objecten, als een soort wetenschappelijke proeven, waar je als bezoeker langs kon lopen. Het stadsbestuur haalde deze Zwitserse tentoonstelling binnen ter stimulatie van het toerisme in de stad. Fenomena werd gekoppeld aan de manifestatie 'Hart voor de Stad' die tegelijkertijd in het centrum van de stad plaatsvond. Freek de Jonge opende Fenomena met een eigen illusie; uit een doosje blies hij de naam 'Fenomena' op een spiegel.⁵¹ De gekozen locatie was Het Park, omdat het volgens wethouder Linthorst geschikt was 'voor grote manifestaties en in combinatie met de Euromast extra aantrekkingskracht heeft op toeristen'.⁵² De Zwitserse makers uitten enkele malen kritiek op de manier waarop de Rotterdammers de expositie toonden, bijvoorbeeld op de geringe uitleg bij de verschillende onderdelen.⁵³ Qua bezoekersaantal –1.150.000 bezoekers– en waardering van de bezoekers was de manifestatie een succes, maar financieel was het geheel een groot fiasco. In de zomer kwamen de eerste berichten naar buiten dat Fenomena een financiële strop zou worden. De kosten waren begroot op 7 miljoen, maar liepen op tot 14,2 miljoen. In verscheidene kranten werd hierover herhaaldelijk bericht.⁵⁴ Tevens werd voor de zoveelste keer grote schade aangebracht aan Het Park.

Waar vroeger gazons waren, zijn brede sporen getrokken door vrachtauto's. Lijnen van blubber hebben de plaats ingenomen van gazons. Ergens ronkt een hijskraan. Hier en daar liggen bouwmaterialen in grote, wanordelijke stapels. Het midden van het terrein staat onder water. Hoe dit

ooit weer een park moet worden is een raadsel.

Aldus *Het Rotterdams Nieuwsblad*.⁵⁵

Veel bomen waren er slecht aan toe. De gemeente had van tevoren vier ton uitgetrokken om Het Park te herstellen tot de situatie van voor Fenomena. Als gevolg van het financiële debacle was hier waarschijnlijk minder van over.

Herwaardering voor het negentiende-eeuwse ontwerp?

Na de grootschalige manifestaties lijkt de waardering voor het negentiende-eeuwse ontwerp te zijn toegenomen. Tegenwoordig vindt in Het Park iedere zomer een aantal festivals plaats. Dunya, De Dag van de Romantische Muziek en de ZomerZondagen. Het Dunya festival is voortgekomen uit de openingsdag van Poetry International, dat sinds 1970 in De Doelen plaats vindt. Adriaan van der Staay, directeur van de Rotterdamse Kunststichting, en Martin Mooij, hoofd van de afdeling letteren bij de Kunststichting, waren de initiatiefnemers. In 1977 vond de opening van het Poetry International Festival plaats bij het standbeeld van Hendrik Tollens in Het Park, waar dichters voorlezen. Een jaar later werd het eerste volksfeest gehouden, het 'Poetry Park festival'. Dichters uit verschillende landen lazen voor uit eigen werk, er was muziek en volksdans. Poetry Park groeide uit tot een festival van wereldcultuur en in 1995 werd Poetry Park omgedoopt tot Dunya Festival. Dunya betekent 'wereld' en verwijst naar culturele diversiteit wereldwijd. Een aantal jaren werd Het Park opgedeeld in 'dorpen' uit bijvoorbeeld

Turkije, Marokko, Spanje of Kaapverdië, landen die voor de Rotterdamse bevolking van belang zijn. In 2000 stonden er wel vijftien podia in Het Park waar wereldmuziek te horen was. Tegenwoordig zijn het er acht. Een ander populair zomerfestival is De Dag van de Romantische Muziek, dat sinds 1996 jaarlijks op de tweede zondag van augustus plaats vindt. Sinds 2000 worden bovendien elk jaar op vijf –in 2008 zes– achtereenvolgende zondagen de ‘Zomerzondagen’ georganiseerd. De toenmalige exploitanten van Parkzicht, de ondernemers Tieleman, namen hiertoe het initiatief. Ze wilden dat er in Het Park net als vroeger iets te doen zou zijn. Met een cultureel programma trachtten ze Het Park op te waarden. Zij gaven Antoinette van Hattum van de Artiesteningang de opdracht de ZomerZondagen vorm te geven. Het doel is om naast de grote festivals, kleinschalige activiteiten aan te bieden. Het heeft een zomerse sfeer. In totaal komen er rond de vijftienhonderd personen.

Tot slot

De kwaliteit van de buitenruimte staat momenteel hoog op de agenda nu de gemeente Rotterdam zich ten doel heeft gesteld zich te ontwikkelen tot aantrekkelijke woonstad. Dat een groene omgeving bijdraagt aan de aantrekkelijkheid van de stad, was in de negentiende eeuw aanleiding om een groot aantal parken en ‘publieke wandelingen’ aan te leggen. Ook nu is verhoging van de aantrekkelijkheid van de stad om zo inwoners aan de stad te binden en toeristen naar de stad toe te trekken de voornaamste reden om investeringen in de buitenruimte te verhogen.

Op dit ogenblik maakt de gemeente Rotterdam een renovatieplan voor Het Park.⁵⁶ Het veelzijdige gebruik en de jarenlang beperkte middelen voor onderhoud hebben het aanzien van Het Park niet verbeterd. De opgave is vooral de verschillende belangen samen te brengen; tegenwoordig geen gering probleem, en de gemeente is dan ook al enige jaren bezig met het maken van het plan. Allereerst is daar het feit dat Het Park sinds 2008 de status Rijksmonument heeft gekregen, vanwege het bijzondere ontwerp van Zocher en het feit dat het negentiende-eeuwse ontwerp nog voor een groot deel intact is. Dit betekent dat zorgvuldig wordt nagedacht over welke elementen het waard zijn om te behouden, welke verdwenen elementen kunnen worden teruggebracht en hoe nieuwe ontwerpelementen op een goede manier kunnen worden ingepast. Een tweede belangrijk punt is het veelzijdige gebruik van Het Park. Vooral in de zomer zijn de grasvelden bezaaid met mensen die er komen om te picknicken of te barbecuen. Dat hoort bij een stadspark en maakt Het Park de levendige en de gezellige plek die het wil zijn. De grasvelden moeten daar echter wel tegen bestand zijn. Dat lijkt gemakkelijk, maar met de drasige bodem is het dat niet. Voorts vinden in de zomer veelvuldig festivals plaats met het grote Dunya festival in mei, de ZomerZondagen in juni en juli en de Dag van de Romantische Muziek in augustus. De drie festivals zijn in Het Park een traditie geworden en ze worden druk bezocht, maar laten ook hun sporen na. Ten derde is er de zorg voor het onderhoud van Het Park. Mooie plannen zijn prachtig, maar ze moeten wel

afb. 8. Vele mensen mogen graag in Het Park picknicken. (foto Els Zweerink, 2008)

uitvoerbaar zijn en voor een lange periode –met het geringe budget dat er voor is– kunnen worden onderhouden. Ten vierde is er de lastige kwestie dat Het Park steeds geïsoleerder is komen te liggen van de binnenstad. Het Park werd in de negentiende eeuw buiten het dichtbebouwde centrum aangelegd, maar het was via de landelijke Westzeedijk goed bereikbaar. Daarnaast lag het pal naast de nieuwe bebouwing van het Eerste en Tweede

Nieuwe Werk. De Westzeedijk is echter veranderd in een barrière tussen park en stad. Het is een drukke verkeersweg en bovendien is de Westzeedijk na de watersnoodramp in 1953 zodanig opgehoogd dat er geen visuele relatie meer is tussen Het Park en de stad. Voorts heeft het in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw gebouwde Dijkzigt-ziekenhuis de toegankelijkheid van Het Park ernstig verslechterd. Naast de geïsoleerde lig-

ging speelt mee dat de entrees nauwelijks herkenbaar zijn en op een enkele na niet uitnodigend zijn vormgegeven.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw stond het ontwerp van het negentiende-eeuwse park onder druk. Het grootschalige denken, de geringe waardering voor het verleden en het idee dat de moderne recreatiebehoefte onmogelijk in het negentiende-eeuwse ontwerp konden worden ingepast, deden Het Park bijna de das om.

Tegenwoordig staan geschiedenis, 'kwaliteit' van de buitenruimte en kleinschaligheid weer meer in de belangstelling. Het renovatieplan dat nu wordt gemaakt, laat dan ook pogingen zien om de moderne recreatiebehoefte in overeenstemming met het negentiende-eeuwse parkontwerp in te passen. Dat is een opgave die moet slagen, want Het Park is al meer dan honderdvijftig jaar de 'ondergrond' waarop een groot deel van de Rotterdamse bevolking zich vermaakt.

NOTEN

1. H. Helmink-Habes, 'Een groene rand. Het werk van J.D. Zocher jr en L.P. Zocher in Rotterdam, 1844-1864' (scriptie VU; Amsterdam 1995) 35.
2. L.C.J.C. van Ravesteyn, *Rotterdam in de negentiende eeuw. De ontwikkeling der stad* (Rotterdam 1924) 45.
3. Rudolf Mees, 'De Muizenpolder', *Rotterdamsch Jaarboekje* 1917, 114-126; 120.
4. H. Helmink-Habes, 'Het ontstaan van het openbaar groen in Rotterdam 1844-1864', *Rotterdamsch Jaarboekje* 1997, 280-307; 288.
5. J. Nieuwenhuis, *Mensen maken een stad 1855-1955. Uit de geschiedenis van de dienst van*

gemeentewerken te Rotterdam (Rotterdam 1956) 44.

6. Mees, 'Muizenpolder', 124.

7. Anoniem, 'Wandelingen in de Maasstad', in: *Kunstkronijk* 16 (1855) 82.

8. Ravesteyn, *Rotterdam in de negentiende eeuw* 97.

9. K. Stal, 'Ruimtelijke ontwikkeling van Den Haag', in: Th. de Nijs en J. Sillevs (red.), *Den Haag. Geschiedenis van de stad. Negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle 2005) 24.

10. Helmink-Habes, 'Ontstaan', 303.

11. Over de aanleg en de geschiedenis van het Park in de negentiende eeuw: J.M. Baelde, 'Het Rotterdamsche Park', *Rotterdams Jaarboekje* 1941, 202-222.

12. E. Mees-Havelaar, 'Een kind van de Boompjes', in: Ch.A. Cocheret, W.F. Lichtenauer en Jacob Mees (red.), *Rotterdammers over Rotterdam. Herinneringen aan een verdwenen stad* (Rotterdam 1947) 58-68; 64. Voor een interview met E. Mees-Havelaar 20-1-1942 over de Boompjes zie GAR 73.01 183 De Monchy.

13. Anoniem, *Eene beschouwende wandeling om de stad Rotterdam. Kunnende ook dienen tot een Gids voor Vreemdelingen, met de daarbij behorende toelichtende Aanteekingen en Bijvoegsels, door een ingezetenen dezer stad* (Rotterdam 1858), 12.

14. *Kunstkronijk*, 86.

15. *Album van Rotterdam* (Ringlever en Bresser; Rotterdam 1911); *Album van Rotterdam* (W. Ringlever; 's Gravenhage 1915).

16. Helmink-Habes, 'Groene rand', 46.

17. Mees-Havelaar, 'Een kind van de Boompjes', 63.

18. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 28 juni 1881.

19. Baelde, 'Het Rotterdamsche Park', 207.

20. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 5 augustus 1880.
21. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 31 oktober 1898.
22. W. Hutschenruyter, 'Muzikale herinneringen aan de Rotterdamsche Schutterij', *Rotterdamsch Jaarboekje* 1927, 34-45; 34.
23. T. Jumelet-van Doeveren, 'Wouter Hutschenruyter Sr., 1796-1878. Een veelzijdig toonkunstenaar', *Rotterdams Jaarboekje* 1989, 267-294; 267.
24. Jumelet, 'Wouter Hutschenruyter', 278.
25. *Eene beschouwende wandeling*, 13.
26. *Kunstkronijk*, 84.
27. Baelde, 'Het Rotterdamsche Park', 208.
28. Reglement voor de Officieren-Sociëteit der dienstdoende Schutterij te Rotterdam, 1852 en 1880 GAR inv.nr. 358/432.
29. Zie bijvoorbeeld berichten in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* 27 april 1901, 21 april 1906, 11 februari 1911.
30. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 21 april 1906: 'Het doel der vereeniging is volgens de ontwerp-nieuwe statuten: het aankweken en onderhouden van een gezellig verkeer en het geven van gelegenheid tot ontspanning voor de leden, hun dames en kinderen op een wijze dat daardoor beschaving en nut in de hand gewerkt worden. Werden tot nu toe alleen de bekende zomerconcerten in het Park gegeven, door de muziek der schutterij, thans wordt in art. 10 bepaald dat commissarissen de te geven vermakelijkheden bepalen.'
31. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 27 maart 1911.
32. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 8 juni 1888.
33. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 27 aug 1897, 31 okt 1898.
34. Mees, 'Muizenpolder', 121.
35. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 27 aug 1897, 31 okt 1898.
36. Vermeldenswaard is wellicht dat het hek van de Heuvel in 1941 werd weggehaald vanwege de aanleg van de Maastunnel. Het werd gekocht door de Gemeentelijke Technische Dienst, die tijdens de oorlog in een school aan de Veemarkt huide en na de oorlog naar het Stadstimmerhuis achter het stadhuis verhuisde.
37. Koningin Juliana opende de manifestatie op donderdag 15 juni 1950; *Rotterdam Ahoy'* duurde tot midden augustus.
38. GAR inv.nr 315.
39. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 15 juli 1949.
40. GAR inv.nr 315/18.
41. *Rotterdamsch Nieuwsblad* 5 juli 1954.
42. Kosten: demonstratieterrein op sportveld (afrastering verwijderen en weer aanbrengen van grasmat) f 12.000,-; opknappen paden en groenvoorziening Park f 28.000,- plus f 120.000,-; dempen singel en aanbrengen beplanting f 40.000,-).
43. *Rotterdamsch Nieuwsblad*, november 1955.
44. GAR inv.nr 315/125.
45. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26 augustus 1959.
46. GAR inv.nr 315/359.
47. Mondelinge mededeling Gerrie Andela; zie L. Albers, en A. Guinée, *Het Park te Rotterdam. Cultuurhistorisch onderzoek en aanbevelingen. Rapport in opdracht van dS+V/Gemeente Rotterdam* (Rotterdam 2006) 29.
48. GAR 315.
49. Brief van 7 oktober 1960; GAR 315.
50. *Nieuwe Rotterdamse Courant* 29 september 1961.
51. *Rotterdams Nieuwsblad* 25 mei 1985.
52. *Rotterdams Nieuwsblad* 21 november 1984.
53. De Zwitserse makers hadden kritiek op Fenomena, vooral omdat er te weinig begeleidende teksten zouden zijn. *Rotterdams Nieuwsblad* 17 juni 1985. In augustus kwam nogmaals kritiek uit Zwitserland, omdat twintig objecten niet waren

opgesteld, tien werken niet functioneerden en er te weinig uitleg was. *Algemeen Dagblad* 8 augustus 1985.

54. *Rotterdams Nieuwsblad* 21 oktober 1985;
Rotterdams Nieuwsblad 23 december 1985; *Trouw*
24 juli 1985; *Het Vrije Volk* 7 september 1985; *Het*
Vrije Volk 2 oktober 1985.

55. *Rotterdams Nieuwsblad* 14 december 1985;
Het Vrije Volk 7 december 1985.

56. ds+V/gemeente Rotterdam, Concept.